

"Paperilla lapsi saa tukea, käytännössä ei"

Vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten vanhempien
kokemuksia oppimisen ja koulunkäynnin tuen toteutumisesta

YHTEENVETO JA EHDOTUKSET

SISÄLLYS

Yhteenveto ja ehdotukset	3
Tulokset	4
Tarvetta lainsäädännön muutoksille ja ohjeistukselle	7
Ehdotukset	10

Sari Valjakka
Ylva Krokfors
Jonna Marttinen
Johanna Meriläinen
Annika Tyynysniemi
Hannu T. Vesala

YHTEENVETO JA EHDOTUKSET

Inklusioperiaatteen mukaisesti yhä useampi tukea tarvitseva oppilas on siirtynyt erityiskoulusta lähikouluun ja osa heistä ainakin osa-aikaisen yleisopetuksen piiriin, kun erityiskouluja on lopetettu. Erityiskouluissa annettu vahva tuki ei kuitenkaan usein ole siirtynyt oppilaan mukana lähikouluun. Valtakunnallisten vammaisjärjestöjen yhteistyöjärjestö Vammaisfoorumi toteutti Ihmisoikeuskeskuksen tuella kouluarjen kokemuksia kartoittavan kyselyn perusopetuksessa olevien vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten huoltajille vuodenvaihteessa 2020–2021. Tavoitteena oli selvittää perheiden kokemuksia lapsen koulunkäynnin ja kouluarjen sujumisesta sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuen toteutumisesta. Kysely toteutettiin sekä suomeksi että ruotsiksi. Koko raportti kyselyn tuloksista on luettavissa ja ladattavissa Vammaisfoorumin sivuilta.

Kyselyyn vastasi 595 vanhempaa. Kyselyaineistossa suurimmat vastaajaryhmät olivat vanhemmat, joiden lapsella oli jokin neuropsykiatrinen oireyhtymä (57 %), kehitysvamma (16 %) tai neurologinen sairaus tai vamma (15 %). Kyselyaineiston arvioidaan edustavan ainakin kohtalaisen hyvin peruskoulua käyviä vammaisia ja toimintarajoitteisia koululaisia. Vastaajaryhmien kokoeroista johtuen etenkin määrällisissä tuloksissa painoutuivat suurten vastaajaryhmien lasten vanhempien kokemukset. Suurin vastaajaryhmä olivat vanhemmat, joiden lapsilla oli jokin kehityksellinen neuropsykiatrinen oireyhtymä (autismikirjo, ADHD, Tourette, kehityksellinen kielihäiriö). Jatkossa näistä lapsista käytetään termiä ”neurokirjon lapset”.

TULOKSET

Vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten vanhempien kokemusten mukaan tukitoimet koulussa toteutuvat epäyhdenvertaisesti, vaihtelevasti ja monin paikoin puutteellisesti etenkin yleisopetuksen luokilla ja opetusryhmissä. Noin 40 % vanhemmista oli tyytymättömiä oppimisen ja koulunkäynnin tuen toteutumiseen ja avun saamiseen koulupäivän aikana. Koulujen henkilöstömitoitutus on tiukka, ja vanhemmat toivat esiin esimerkiksi koulunkäynninohjaajien liian vähäisen määrän ja suuren vaihtuvuuden.

43 %:n mielestä opettajilta ja koulunkäynninohjaajilta puuttui osaamista vammaisten lasten ja etenkin neurokirjon lasten oppimisen tukemisesta. Vanhemmat kertoivat, että heille jäi suuri vastuu lapselle sopivien tukitoimien järjestymisestä. Noin puolet vanhemmista koki, ettei lapsi ollut saanut tukea oikea-aikaisesti. Osa perheistä oli joutunut käymään vuosikausia kestäneitä taisteluja tukitoimien saamiseksi. Tuki ei käytännössä myöskään aina toteutunut tehtyjen suunnitelmien ja kirjausten mukaisesti. Yleisopetuksen luokalla tai opetusryhmässä opiskelevien vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten vanhemmat olivat selvästi tyytymättömämpiä lapsen saamaan oppimisen ja koulunkäynnin tukeen kuin erityisluokalla olevien lasten vanhemmat.

Yksilöllinen, kokonaisvaltainen ja oikea-aikainen tuki ei useinkaan toteutunut kouluarjessa. Oppituntien ulkopuolisiin tilanteisiin, kuten välitunneille ja ruokailuihin oli vaikea saada apua ja tukea.

Sosiaaliseen vuorovaikutukseen oli vaikea saada tukea etenkin, jos lapsi oli kognitiivisesti taitava. Oppituntien lisäksi olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että tukea tarvittaessa annettaisiin hyvinvointiin vaikuttaviin kaverisuhteisiin ja koulupäivän katvealueisiin, sillä välitunnit, ruokailu ja siirtymätilanteet ovat kouluarjessa tärkeitä sosiaalisia tilanteita.

Vanhemmat kertoivat myös suurista opetusryhmistä, pienryhmäpaikkojen puutteesta sekä meluisista ja lapsilukuun nähden ahtaista koulutiloista, joissa lapsen oli vaikea keskittyä. Meluisat ja lapsilukuun nähden ahtaat tilat, joita käyttää samanaikaisesti useampi opetusryhmä, ovat haasteellisia monille vammaisille ja toimintarajoitteisille lapsille. Uusien oppimistilojen suunnittelussa ja toteutuksessa on suurta vaihtelua, minkä takia myös lasten ja perheiden kokemukset oppimisympäristöistä vaihtelivat. Yksilölliset järjestelyt ja mukautukset toteutuivat koulussa hyvin vaihtelevasti, ja 37 %:n mielestä ne eivät vastanneet lapsen tarpeita. Lapset eivät aina olleet saaneet koulupäivän aikana tarvitsemiaan apuvälineitä, ja vanhemmat olivat usein joutuneet hankkimaan niitä itse. Kouluhenkilöstöltä puuttui myös osaamista apuvälineiden käytöstä ja niiden käytön ohjaamisesta.

Vanhempien vastausten mukaan oppimisen ja koulunkäynnin tuki ja tarpeiden mukaiset mukautukset toteutuivat kaikkein heikoimmin neurokirjon lapsilla. Näiden lasten vanhemmat kertoivat lukuisista

ongelmista ja viiveistä, joita lasten tarvitsemien tukitoimien, yksilöllisten järjestelyjen ja kouluympäristön mukautusten saamisessa oli ollut. Osalla näistä lapsista tarpeiden mukaiset tukitoimet olivat viivästyneet huomattavasti, jolloin lapsen tai nuoren hyvinvointi oli jo ehtinyt heikentyä monin tavoin.

Ongelmien kärjistyessä saattoi syntyä kouluakäymättömyyttä tai haastavaa käyttäytymistä, joita koulu yritti ratkoa mm. lasten-suojeluilmoituksilla. Osalle järjestyi lopulta tarpeiden mukainen ratkaisu, esimerkiksi siirto erityisluokalle. Pahimmillaan seurauksena saattoi kuitenkin olla jopa lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle, mikä on taloudellisesti kallis toimenpide, mutta ennen kaikkea se on neurokirjon lapsille ja nuorille väärä toimenpide silloin, kun sillä yritetään paikata tuen ja mukautusten puutetta koulussa. Jotkut vanhemmat ratkaisivat tilanteen ottamalla lapsen kotiopetukseen, koska muuta vaihtoehtoa ei ollut tarjolla lapsen oppimisen turvaamiseksi. Myös vanhempi itse saattoi uupua ja sairastua ja hänen työssäkäyntinsä estyä tuesta taistellessaan.

TARVETTA LAINSÄÄDÄNNÖN MUUTOKSILLE JA OHJEISTUKSELLE

Tutkimusten mukaan oppimisen ja koulunkäynnin tuen toteutus vaihtelee paljon eri kunnissa ja kouluissa, ja toteutuu monin paikoin puutteellisesti. Riittävien tukitoimien puuttuminen asettaa tukea tarvitsevat lapset muita heikompaan asemaan. Oppilaiden yhdenvertaisen kohtelun ja riittävien tukitoimien varmistamiseksi oppimisen ja koulunkäynnin tukeen ja oppimisympäristöihin tarvitaan selkeämpää ohjeistusta ja lainsäädännön tarkentamista. Kolmiportaisen tuen sisällöt ja tukitoimien laajuus tulee määritellä tarkemmin lainsäädäntöön. Lisäksi yhtenäinen oppimisen tuen järjestelmä tulee ulottaa koko koulutuspolulle varhaiskasvatuksesta kolmannelle asteelle. Yhdenmukainen toimeenpano on varmistettava riittävällä ohjauksella ja koulutuksella. Tuen toteutukseen tulee taata riittävät ja pysyvät resurssit sekä huolehtia oppilaan oikeusturvasta. Lisäksi on tärkeää huolehtia siitä, että oppilasryhmät eivät ole liian suuria ja pienryhmäpaikkoja on riittävästi saatavilla niitä tarvitseville.

Jotta vammaisten ja toimintarajoitteisten oppilaiden yhdenvertaisuus suhteessa muihin oppilaisiin voisi toteutua, tarvitaan oppimisen tuen toteuttamiseen lapsilähtöisiä ratkaisuja, jotka vastaavat lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Monet vammaiset ja toimintarajoitteiset oppilaat hyötyisivät siitä, että koulun aikuiset osaisivat tunnistaa ja huomioida heidän avuntarpeensa.

Keskeistä on lapsen toimintarajoitteiden ja tuen tarpeen varhainen tunnistaminen ja tarkka arviointi sekä tukitoimien suunnittelu ja niiden vaikutusten seuranta. Tämä edellyttää kouluhenkilöstön osaamisen vahvistamista sekä toimivaa kodin ja koulun yhteistyötä. Keskeistä on aidosti kuulla sekä lasta että vanhempia, jotka tuntevat oman lapsensa parhaiten. Lisäksi tarvitaan moniammatillista yhteistyötä opetuksen, oppilashuollon ja tarvittaessa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kesken.

Yksilöllisten tukitoimien lisäksi esteetön ja aistiesteetön kaikkien oppilaiden oppimista tukeva fyysinen kouluympäristö luo perustaa onnistuneelle inklusiolle. Hyvin suunniteltu oppimisympäristö tukee kaikkien lasten oppimista ja säästää kustannuksia pitkällä aikavälillä, kun taas huonosti suunniteltu ympäristö vaikeuttaa monen lapsen oppimista sekä lisää tukitoimien ja avustajien tarvetta.

Osana koulutilojen esteettömyyttä tulee huomioida myös aistiesteettömyys, esimerkiksi tilojen selkeys, hyvä akustiikka ja äänieristys, näköärsykkeiden vähentäminen, riittävä, häikäisemätön ja miellyttävä valaistus, maanläheiset värit, riittävät kontrastimerkinnot ja luonnonmukaiset materiaalit.

Suomeen tarvittaisiin nykyistä laajemmat ja selkeät minimivaatimukset ja kriteerit oppimisympäristöjen suunnitteluun, joissa huomioidaan tilojen riittävyys oppilasmäärään nähden sekä tilo-

jen esteettömyys, aistiesteettömyys mukaan lukien. Tutkimuksen mukaan noin 8 %:lla kaikista lapsista on aistiherkkyksiä. Ne ovat yleisiä etenkin neurokirjon lapsilla ja nuorilla. Tarvitaan myös lisää tietoa ja osaamista yksilöllisistä järjestelyistä ja yhdenvertaisuuslain mukaisista kohtuullisista mukautuksista. Yhdenvertaisuuslain mukaan koulutuksen järjestäjän on tehtävä kohtuullisia mukautuksia, joilla turvataan vammaisen ihmisen yhdenvertaisuutta yksittäisissä tilanteissa. Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää.

Koulukyselyn tulosten perusteella tukea tarvittaisiin myös moninaisuuden ymmärtämiseen ja hyväksymiseen ja sen esille tuomiseen, että kaikilla oppilailla on yhdenvertainen oikeus oppia, vaikka osa tarvitsee oppimisensa tueksi erilaisia tukitoimia, yksilöllisiä järjestelyjä ja mukautuksia. Haasteeksi voi muodostua se, miten tätä tuodaan esille ja sanoitetaan oppilaille ja opettajille ilman asenteellisuutta. Tässä vammaisjärjestöillä on osaamista ja kokemustietoa, jota tulisi nykyistä enemmän hyödyntää esim. henkilöstön täydennyskoulutuksissa. Lisää tutkimusta tarvitaan tuen tarpeista ja tukitoimien toteutumisesta käytännössä sekä tukitoimien ja oppimisympäristöjen vaikutuksista vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten oppimistuloksiin, hyvinvointiin ja siirtymiin peruskoulusta toiselle asteelle.

Onnistunut inkluusio edellyttää riittäviä resursseja, erityisosaamista sekä oppimisympäristöjen esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Nykytilanteessa kehitys on päinvastainen.

EHDOTUKSET

Jotta vammaisten ja toimintarajoitteisten lasten ja nuorten yhdenvertainen oikeus oppimiseen voisi toteutua, Vammaisfoorumin mielestä on välttämätöntä:

1.

Uloittaa yhtenäinen kolmiportainen tuki koko koulutusjärjestelmään varhaiskasvatuksesta kolmannelle asteelle sekä määritellä tarkemmin tuen sisällöt ja tukitoimien laajuus lainsäädäntöön.

Tuen toteuttamiseen pitää varmistaa riittävät ja pysyvät resurssit sekä riittävä erityisopettajien, koulunkäynninohjaajien ja avustajien määrä.

2.

Vahvistaa opettajien, ohjaajien ja avustajien ammatillista osaamista vammaisten ja neurokirjon oppilaiden ohjaamisessa ja opettamisessa perus- ja täydennyskoulutuksella sekä konsultaatio- ja ohjauspalveluilla. Opettajien koulutukseen tulisi lisätä nykyistä enemmän erityispedagogiikan opintoja. Myös moninaisuuden ymmärtämistä ja hyväksymistä tulee vahvistaa.

3.

Varmistaa, että oppilasryhmät eivät ole liian suuria ja pienryhmäpaikkoja on riittävästi tarjolla niitä tarvitseville.

4.

Kehittää ja ottaa käyttöön työkaluja ja toimintamalleja tuen tarpeiden tunnistamiseen ja toimintakyvyn arviointiin. Arvioinnissa

tulee huomioida laajasti oppilaan oppimiseen ja koulunkäyntiin liittyvät tarpeet, mukaan lukien tarpeet oppimisympäristön muuttamiseen ja yksilöllisiin järjestelyihin. Tuen tarpeiden tunnistamisessa keskeistä on kodin ja koulun välinen yhteistyö sekä moniammatillinen yhteistyö opetuksen, oppilashuollon ja sosi- aali- ja terveysalan ammattilaisten kesken. Toimiviin sote-sektorin ja sivistystoimen yhteistyörakenteisiin tulisi kiinnittää huomiota hyvinvointialueilla.

5.

Kehittää oppimisympäristöjä siten, että ne mahdollistavat ja tukevat kaikkien lasten oppimista. Koulutilojen suunnitteluun tarvitaan nykyistä laajemmat ja selkeät minimivaatimukset ja kriteerit, joissa huomioidaan tilojen riittävyys ja laajasti esteettömyys, aistiesteettömyys mukaan lukien.

6.

Vahvistaa oppilaiden oikeusturvaa mm. selvittämällä tarve kansalliselle koulutuksen valvonta- ja ohjausmallille ja siihen liittyville lainsäädäntömuutoksille. Osana tätä kokonaisuutta tulisi selvittää oppilasasiamiesjärjestelmän luomista Suomeen, sanktioiden käyttöönottoa sekä valvontaviranomaisten toiminnan ja toimivaltan vahvistamista koulujen ja oppilaitosten valvonnassa. Tehostetusta tuesta tulisi tehdä valituskelpoinen hallintopäätös myös perusopetuksessa. Tutkimuksen mukaan nykyinen peruskoulujen omavalvonta on riittämätöntä etenkin heikoimmassa asemassa olevien oppilaiden oikeuksien turvaamiseksi.

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

VAMMAISFOORUMI

Vammaisjärjestöjen yhteinen ääni

www.vammaisfoorumi.fi

